

Középkori héber költő, arab műfordító

Gábor Ignác tanár, író, nyelvész és műfordító kiadatlan, Alcharizi című könyvéből való ez a részlet. Ezzel a – betűhívó – közléssel adózunk a magyar kultúrát sokoldalúan gazdagító, s mára igencsak elfeledett tudós emlékének. Tevékenységének jelentős része kapcsolódott a héber költészet kutatásához, fordításához és a zsidó művelődés népszerűsítéséhez. A nyilas rémuralom végnapjaiban szenvedett feleségével mártírhalált. Szellemi öröksége gondozására a Múlt és Jövő vállalkozik.

Az almohád kormányzat gyűlölködő rendeletei egyre sötétebb felhőket borítottak a zsidók életére. És a zsidók, akik az Almoravidák türelmes uralma alatt azelőtt még magas tisztségeket is viselhettek, most fájdalmasan kezdték érezni az almohádok vallási fanatizmusának keményen sújtó öklét, mely hova tovább az azelőtt barátságos érzésű nép szívében is lenézést és gyűlöletet ébresztett a zsidók iránt.

Az üldöztetés és megaláztatás e korszakában írhatta Alcharizi ezt a kesergő költeményét:

GALUTH

*Mint rabszolga, ki egy éjjelen át
Ismét szabadnak álmodja magát,
A Galuth éjszakáján Izraél
Rabságából szabadulást remél.
Azt kérdi egyre: „Mikor lesz a vég?
Üldöztetésünk mikor lesz elég?
Gyötrelmeink még meddig tartanak?”
De mintha némát kérdene a vak,
A feleletre ezer éve már
Kesergő szívvel mindhiába vár.
Uram, nagy irgalmadtól esdve kérem:
Add, hogy Jákob Sálemba visszatérjen!*

Ennek a helyzetnek jellemző képét festi Chever Hakéninek a költő alteregójának a XXII. makámában elbeszél kalandja egy arab jövendőmondóval, mely ránézve majdnem tragikusan végződött.

A költő egyszer barátjával sétálva nagy tömeget látott csoportosulni egy öreg arab körül, aki asztrológiai jelekből és a homokba rajzolt ábrákból a jövendő eseményei iránt érdeklődők kérdésére megadta a feleletet...

Költőnk próbára akarta tenni a jövendőmondót és barátjával összebeszélnek, hogy mind a ketten ugyanarra a kérdésre fognak gondolni, arra, mely lelküket szüntelenül izgatja: hogy mikor lesz a Galuth szenvedéseinek vége? Mikor rájuk kerül a sor, az arab mindenféle abrakadabrákat rajzol a homokba, aztán... (most a költőnek adom át a szót): XXII. makáma.

A JÖVENDŐMONDÓ

„...nézte a homokba rajzolt vonásokat – aztán elgondolkozott sokat, – végre fejét felemelte – és szemét ránkszegezve ezt felelte: – »Esküszöm a nap és hold teremtőjére – az égbolt csillagainak őrzőjére, – hogy ti nem vagytok sem keresztények, sem izmaeliták, – hanem a lenézett nép fiai, izraeliták! – Most tehát hallgassátok, hogy mi vár rátok: –

Mélységes titkot kerestetek – és nagy vétségbe estetek. – Azt kérdeztétek, hogy a romba dőlt, büszke vár – mikor fog felépülni már? – A szétszórt nyáj, melyet üldöznek vadul, – az oroszlánnok torkából mikor szabadul? – A hajó, mely a tengerbe zuhant, – meddig marad a mélyben alant? – És az új világ mikor jöhet, – mely a Galuthnak véget vet, – feltámasztja a holtakat – és ledönti a birodalmakat? – Kivántátok tehát a világ pusztulását, – a trónok összeomlását, – ez pedig vakmerő lázadás, – király ellen támadás! – Aki ilyet tesz, halál fia, – fejével kell lakolnia!«

Erre nagy csődület következett – és a felbőszült tömeg majdnem megkövezett, – de aztán mást gondoltak – és a bíró elé hurcoltak. – Útközben folyton szidalmaztak, – kegyetlenül bántalmaztak, – lökdöstek, – köpdöstek, – agyba-főbe verdestek, – néhányszor a földre tepertek, – kevés híja, hogy agyon nem vertek. – Mikor végre a bíró elé cibáltak, – vadul dühöngve kiabáltak: – »Itt vannak a lázadók, – a király ellen támadók!« – De a bíró igazságos bíró volt – elméje a titkok mélyébe hatolt. – Egy hátulsó terembe rejtett a nép dühe elől, – ott kikérdezte a történetek felől – és így szólt: »Ne aggódjatok – nem lesz semmi bajotok.« Aztán szolgálóinak parancsot adott – és a börtönbe záratott, – hogy ott maradjunk egész éjjel, – míg a tömeg nem oszlik széjjel. – Hajnalban már szabadok voltunk – és boldogan továbbvándoroltunk. – Megmenekülve a halál torkából – Is ten végtelen irgalmából. –”

Jólesett látni a kormányzat legádázabb üldözése idejében ezt az igazságos bírót, ezt a jóérzésű, emberséges férfiút, aki a hivatalos rendeletek kegyetlenségét enyhíteni és üldözött, bár más hitű embertársait megmenteni igyekezett. Ilyen, „a világ né-

peinek jámborai közül való” emberek, mint a költő nevezi őket, szerencsére mindig és mindenütt akadtak a zsidóság szenvedéseinek történetében.

Érthető, hogy Alcharizi ebből a fojtó légkörből, különösen akkor, mikor a zsidók kényszerátértését egyre szigorúbban kezdték végrehajtani, kiszabadulni akart és Toledóba, Kasztília székelyébe menekült, ahol a „nemes” Alfonzo király jogára alatt a zsidóság olyan háboríthatatlan boldog életet élt, hogy megértjük azt a rajongást, mellyel a költő új hazájáról megemlékezik:

„Toledo a királyság legszebb éke, – az Úr törzsenek menedéke, – hol feljűk int a boldog béke. – Fényének e földön nincsen mása, – büszke palotáinak ragyogása – szebb, mint a hajnal pirkadása. – De a legszebb ékessége – számos zsinagógájának szépsége, – melyhez sehohsem találni foghatót! – És hol minden lélek dicséri a Mindenhatót. – E falak között boldogan él – a földönfutó Izraél, – mint fűszál a réten, oly népesen, – minden erénnyel ékesen.”

Elképzelhető, hogy Toledóban, a héber költészet hazájában, ahol félévszázaddal azelőtt Juda Halévi énekelte halhatatlan dalait, Alcharizit, a már jóhírű költőt nagy örömmel fogadták. Hiszen akkor, a XII. század utolsó éveiben, a héber költészet nagyszerű reneszánsza után, a tespedés és hanyatlás korszaka állt be, melyet Alcharizi a XVIII. makámájában így jellemez:

„A nagy nemzedék után – a héber költészet alkonyulatán – bedugult a dal forrása, – nem volt, aki az új kútfőket megássa, – a prófétáknak már nem volt látomása, – nem jelent meg nekik az Úr angyala – és bágyadtabb lett a költők dala. – És mi már csak az elfelejtett kalászokat szedegetjük, – az elhagyott szőlőfürtöket böngészgetjük, – a nagy elődök nyomdokában szaladunk – és elfáradunk, – de utol nem tudjuk érni őket, – Salamont, Judát,² a nagy költőket, – a héber dal egén tündöklőket, – és nem versenyezhetünk azzal a nemzedékkel, – mert a költészet finom lisztjét ők vitték el, – csak a korpát hagyták meg nekünk – és egyre gyengébb a mi énekünk.”

Alcharizi, aki nemcsak a gyenge epigonok fölött messze kimagaslott, hanem ritka verstechnikájával, pazar rímelésével és erős ritmusérzékével, nyelvének csiszoltságával, muziv stílusának szellemességével, csillogó humorával és – ahol kellett – maró szatírájával, de komoly tárgyú költeményeiből kisugárzó tudásával, bölcsességével és magas erkölcsi gondolkodásával, cionimádatával és a héber nyelv rajongó szeretetével nagy elődjei közt is megállta volna a sarat, bizonyára nagyon szívesen látott vendége volt nemcsak a toledói zsidó költőknek, hanem a költészet iránt lelkesülő zsidó kolóniának is.

Mecénása is akadt mindjárt József Susan személyében, aki a tudósok és költők lelkes pártfogója volt és akinek védőszárnyai alatt Alcharizi néhány

gondtalan, boldog éven át a költészetnek élhetett.

Mivel tudták, hogy tökéletesen bírja az arab nyelvet, sőt arab verseket is írt, érthető, hogy az arabul nem tudó toledói zsidók őt kérték fel, fordítaná le nekik héberre Haririnek, a nagy arab költőnek akkoriban nagyon kedvelt „Makámait”. Mint ő maga elmondja:

„Spanyolhon előkelő fiai, – kiket csodálatra ragadtak Hariri dalai, – kértek engem, – hogy e verseket héber nyelven zenjsem. – Szavukra nem lehettem süket, – nem tagadhattam meg kérésüket. – Óhajtasuknak eleget tettem – és a költeményt átültettem.”

Később aztán bizonyos lelkifurdalással gondolt arra az időre, mikor idegen költő művének fordítására pazarolta idejét, munkáját, héber verselési tehetségét:

„Visszagondolva az elmúlt időre, – a fordítással töltött sok esztendőre, – felsóhajtottam: Oh én dőre! – Vigyáztam az idegen szőlőre – és a magam szőlőjének nem voltam őre!”³

A könyvét bevezető makámában lelkes és megható kifejezést ad annak a rajongó szeretetnek, melyet az arab költészet mellett mostoha sorsra jutott héber nyelv iránt érez.

A HÉBER NYELV DICSÉRETE

Én aludtam, de szívem ébren,⁴ – hánykódott a vágyak tengerében, – mikor álmomból hirtelen – felriasztott az Értelem; – „Emberfia, ébreddezz! – nem alvásnak ideje ez, – nyisd ki szemed, tekints széjjel, – nézd, szent nyelvünk mennyi veszéllyel – bőszen ordító hadakkal – fogcsikorgató fenevadakkal – viaskodik egyedül, – elhagyatva mindenkitül. – Siess tehát, segítsd meg őt, – az életéért remegőt!” – És félénken feleltem én: – „Ezt a harcot vállalni, hogy merjem én? – hisz győzelemre nincs remény!” – S ő szólt biztatva: „Ne feledd, – harcodban én leszek veled. – karommal megsegítlek én – s mindenki e föld kerekén, – meglátja, hogy általad csodákat mívelek én.” – Ezzel ajkamra tevé kezét – és a héber költészet tüzét – lángra lobbantotta bennem, – hogy zászlaját lobogtassam fennen, – hogy új dalokat énekelve – az idegennel versenyre kelve, – feltámadjon a próféták nyelve, – hírrel, dicsőséggel telve. – Hogy mindenki újra lássa, – szent nyelvünknek nincsen mása – páratlan a ragyogása. – Minden szava egy tiszta tó, – a legmélyéig látható, – költészete kápráztató, – nincs szépségéhez fogható. – Ha fellebbenti fátyolát, – az ember szemé csodákat lát – és megérti egykori diadalát. – Valamikor nem is régen – a szent nyelv ott tündöklött az égen, – a csillagokig emelték fel – és most a porban jajveszékel. – Sorsát siratja keservesen – és nem hallgatja senki sem. – Zokogva kérde: Miért, miért – hogy engem ilyen szégyen ért? – Bennem mi hibát leltetek, – hogy helyet-

tem mást kedveltetek – és idegen nőt öleltetek? – A Kinyilatkoztatás idején – Sinaj lángoló hegyén – az Úr mellett ott álltam én. – A szent ígéket én ihlettem, – a frigytablák tolmácsa lettem – és köröttem és felettem – ragyogott az égi fény, – a csodás isteni tünemény. – De most új nemzedék keletkezett, – mely rólam megfélemedezett – és idegen Istenek előtt botorul – tömjénezve leborul. – Mondván: Izrael nyelvét hagyjuk el – az Izmaelitáknak adjuk el,⁵ – vagy biztosabb, ha sírját ássuk, – soha még nyomát se lássuk! – Így a héber nyelvet megvetették, – mindig csak Hágárt dédelgették: – és Hágár házában sok dal születik – és Sára meddőségét nevetik. –

Amint e vers mondja:

*Lelkemben vihar dúl minduntalan,
Ha látom: Hágár büszkén - boldogan
Szépséges gyermekek körében ül,
És Sára búsul gyermektelenül.*

E könyvem gondolatát is az keltette bennem, – hogy dicsérni hallottam fennen, – a nagy arab költőt, Alharirit, – dalai messzire elvitték hirit – bár versei közt nem egy akad, – mely a mi szent nyelvünkéből fakadt. – És ha ettől valaki kérdezné: Hogyan kerültél az arabok közé? – Azt felelné, mint József – „Szüleim héberek voltak, – és engem a héberek országából elraboltak. –”⁶

Ezt a könyvet olvastam és szívem legott – nagy bánatosan felzokogott, – hogy az idegennek oly nagy a becsülete – és szent nyelvünknek csak teng az élete. – Egykoron oly gyönyörű – most nincs ki rajta könyörül. – Övé volt minden magvetés – s most osztályrésze megvetés – fénylett mint a sárarany – s most lenézi a hitvány népség,

– ráröpíti a gúny nyilát, – mondván; szépet rajta ki lát? – hisz ez a nyelv olyan szegényes – költészete cseppet sem fényes? – és nem tudják, hogy bennük a hiba – mert nem hatoltak a nyelv titkaiba – és nem látták, kincse mily teméntelen. – Mint aki előtt hirtelen – elsötétül az ég boltja – s azt hiszi, – a napnak támadt foltja, – mely fényétől fosztotta meg – és nem sejtí, hogy az ő szeme beteg, – ez a tudatlan tömeg – szent nyelvünket ócsárolni meri, – mert szépségét nem ismeri. – Szavát nem értik, fülük süket – hályog borítja szemüket. – Mannát keresnek hiába – és rajta tapos minddegyikük lába. – Éden forrása mellett telepednek – s mégis szomjan elepednek. –

Amint e vers mondja:

*Jaj a botornak, aki az Éden
Csermelye mellett szomjasan ül:
Ki lába előtt nem látja a mannát
S keresi másutt esztelenül.*

Valószínű tehát, hogy már Toledóban, a fordítási munka közben ébredt fel benne az az elhatározás, Hariri makámáihoz hasonló művet héber nyelven írni és aztán a verseivel átszótt héber makámákat egy gyűjteménybe foglalni.

JEGYZETEK

- 1 Célzás Gen. 33/18 versére: És eljött Jákob Sálembé
- 2 Salamon ibn Gabirol és Juda Halévy
- 3 Énekek éneke I. 6.
- 4 Énekek éneke V. 2
- 5 Gen. XL. 16.
- 6 Gen. XXXVII. 27.

„ARAB-ZSIDÓ BARÁTKOZÁS, A MŰLT ÉS JÖVŐ LEGUTÓBBI KIRÁNDULÁSÁN A SZENTFÖLDÖN” – ÍRTA LAPELŐ-DÜNK 1936-BAN.